

ПРОФІЛАКТИКА ПОРУШЕНЬ МОВНОГО РОЗВИТКУ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗА ДОПОМОГОЮ КОМПЛЕКСНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ФАХІВЦІВ ЗДО

PREVENTION OF LANGUAGE DEVELOPMENT DISORDERS IN YOUNG CHILDREN OF PRESCHOOL AGE WITH THE HELP OF COMPREHENSIVE INTERACTION OF PROFESSIONALS OF PRESCHOOL EDUCATION INSTITUTIONS

У статті обґрунтовано необхідність комплексної взаємодії фахівців закладів дошкільної освіти в корекційно-розвиваючій діяльності порушень мовного розвитку у дітей молодшого дошкільного віку, оскільки мовні порушення пов'язані з цілою низкою чинників як біологічного, так психологічного й соціального характеру. Актуальність зумовлена важливістю комплексного підходу, який передбачає поєднання профілактичної роботи, спрямованої на нормалізацію всіх сторін мови, моторики, психічних процесів, виховання особистості дитини та оздоровлення організму загалом. Запобігання порушенням у мовному розвитку ґрунтується на заходах соціального, педагогічного та насамперед психологічного попередження розладів психічних функцій, що відповідають за становлення мови. Наведено результати констатуючої діагностики на виявлення рівня сформованості соціально-комунікативного, пізнавального та мовного розвитку дітей молодшого дошкільного віку з порушенням мовлення. Представлено опис поетапної роботи з профілактики порушень мовного розвитку у дітей молодшого дошкільного віку за комплексної взаємодії фахівців дошкільного навчального закладу. Метою корекційно-педагогічної програми є корекція недоліків та профілактика порушень мовного розвитку на подальших етапах, що передбачає послідовний розвиток функціонального базису для становлення психомоторних, пізнавальних та мовних функцій. Після проведення корекційно-педагогічної роботи молодші дошкільнята з порушеннями мали покращення мовного розвитку. Перспектива досвіду показала, що взаємодія вчителя-логопеда, педагога-психолога та соціального педагога сприяють розвитку мовлення у дітей молодшого дошкільного віку з порушеннями мовлення.

Ключові слова: взаємодія, розвиток мовлення, профілактика, дошкільник.

The article substantiates the need for comprehensive cooperation of specialists of preschool education institutions in the correctional and developmental activities of language development disorders in preschool children, as language disorders are associated with a number of factors of both biological and psychological and social nature. The relevance is due to the importance of a comprehensive approach, which involves a combination of preventive work aimed at normalizing all aspects of speech, motility, mental processes, education of the child's personality and recovery of the body as a whole. Prevention of disorders in language development is based on measures of social, pedagogical and, above all, psychological prevention of disorders of mental functions responsible for the formation of language. The results of ascertaining diagnostics on revealing the level of formation of social-communicative, cognitive and language development of children of primary preschool age with speech disorders are given. The description of step-by-step work on prevention of disorders of language development at children of younger preschool age at complex interaction of experts of preschool educational institution is presented. The purpose of the correctional and pedagogical program is the correction of deficiencies and prevention of disorders of language development at subsequent stages, which involves the consistent development of the functional basis for the formation of psychomotor, cognitive and language functions. After correctional and pedagogical work, younger preschoolers with disabilities had improved language development. The perspective of experience has shown that the interaction of a teacher-speech therapist, a teacher-psychologist and a social educator, promote the development of speech in children of primary school age with speech disorders.

Key words: interaction, speech development, prevention, preschooler.

УДК 37.04-053.048.44
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2021.21.24>

Ковиліна В.Г.
доцент кафедри сімейної та спеціальної педагогіки і психології
Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського

Постановка проблеми. Важливим напрямом сучасного дошкільного навчального процесу є соціально-комунікативний розвиток дітей молодшого дошкільного віку з порушенням мовлення. Рання корекція недоліків мовного розвитку дитини стає сьогодні однією з актуальних проблем спеціальної психології, педагогіки та логопедії. За статистикою в світі зросла кількість дітей, які мають різні порушення мовлення. Чисельність дітей з вродженою патологією постійно збільшується приблизно на 1% на рік, що відбувається на

тлі зменшення кількості здорових дітей. За даними Комітету ВООЗ (Всесвітня організація охорони здоров'я), у 10% дітей діагностують нервово-психічні захворювання, 80% з яких, на думку дитячих неврологів, пов'язані з перинатальним ураженням центральної нервової системи [6].

З кожним роком збільшується кількість дітей, що мають загальне недорозвинення мови. У більшості з них тією чи іншою мірою присутнє порушення мовної активності. Якщо це порушення вчасно не виправити, надалі

воно призведе до негативних змін у розвитку особистості дитини, таких як формування замкнутості та закомплексованості, що буде заважати їй не тільки в навчанні, але й у спілкуванні з однолітками та дорослими [9].

Без надання своєчасного психолого-педагогічного сприяння, відхилення в розвитку стають більш вираженими, охоплюють всі сфери психічного розвитку та уповільнюють процес соціальної адаптації дитини.

У закладах дошкільної освіти ведеться робота з подолання мовних дефектів, до якої долучено багато фахівців – вчителі-логопеди, педагоги-психологи, соціальні педагоги та інші. Однак ефективність роботи цих фахівців часто виявляється низькою. Причина цього криється в тому, що усунення мовних порушень у дітей вимагає комплексного підходу, оскільки мовні порушення пов'язані з цілою низкою чинників як біологічного, так і психологічного й соціального характеру. Ефективність корекційної роботи з дітьми з мовними порушеннями визначається чіткою організацією їх перебування в ЗДО, правильним розподілом навантаження протягом дня та наступністю в роботі педагога, логопеда та психолога дитячого садка.

Найважливішою причиною актуальності цієї теми є те, що у зв'язку з сучасними технологіями батьки (законні представники) стали менше приділяти уваги мовному спілкуванню з дитиною, заміщаючи його телевізором, комп'ютером і мобільним телефоном. Ще однією причиною є високий відсоток новонароджених з неблагополучним станом здоров'я. Численні спостереження вчених різних галузей науки незаперечно свідчать про те, що різні форми та види мовних розладів так чи інакше накладають відбиток на динаміку розвитку психічної діяльності дитини [7].

Актуальність зумовлена важливістю комплексного підходу, який передбачає поєднання профілактичної роботи, спрямованої на нормалізацію всіх сторін мови, моторики, психічних процесів, виховання особистості дитини та оздоровлення організму загалом. Під час організації системи супроводу дітей з порушеннями мови в умовах дитячого садка необхідна спільна робота вчителя-логопеда, педагога-психолога, соціального педагога. Ця робота повинна мати узгоджений, комплексний характер [2].

Необхідність та актуальність такої взаємодії викликана особливостями дітей, що надходять в ЗДО. Активно впливаючи на дитину специфічними для кожної дисципліни засобами, фахівці дитячого садка будують свою роботу на основі загальних педагогічних принципів, при цьому визначаючи об'єктивно наявні точки дотику різних педагогічних сфер, кожен педагог здійснює свій напрям не відокремлено,

а доповнюючи і поглиблюючи вплив інших. Тому, з огляду на індивідуальні особливості кожної дитини з патологією мови, фахівці планують свою взаємодію, спрямовану на профілактику соціальної, мовної та пізнавальної сфер [8].

Запобігання відхиленням у оволодінні мовою у дітей 3–4 років – це один з актуальних напрямів спеціальної педагогіки та психології. Детальне вивчення особливостей мовного розвитку дітей молодшого дошкільного віку, наповнення конкретним змістом основних педагогічних умов профілактичної роботи з дітьми, що мають відхилення мовного онтогенезу, – це принципово важливий напрям розвитку сучасної психології, педагогіки та логопедії [12].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Рання комплексна допомога дітям з порушеннями розвитку сьогодні є однією з надзвичайно важливих проблем спеціальної психології, педагогіки та логопедії. Цією проблемою займалися такі вчені, як Л.І. Аксьонова, Е.Ф. Архипова, Н.Ю. Борякова, Т.В. Волосовець, М.М. Малофєєва, О.Г. Пріходько, Ю.А. Разенкова, Н.Д. Шматко, Е.А. Стребелева та інші.

Оскільки ця тема недостатньо вивчена та висвітлена в навчально-методичній літературі, працівники ЗДО відчують труднощі в організації профілактичної роботи стосовно мовного розвитку дітей молодшого дошкільного віку, зокрема щодо систематизації та підбору мовного дидактичного матеріалу, забезпечення занять лексичною насиченістю [1].

Хотілося б окремо зупинитися на соціальних причинах появи мовних порушень. Насамперед слід зазначити про зниження рівня мовної культури суспільства загалом. Наші діти часто чують навколо себе не тільки неправильно оформлену мову, але й далеко не літературні вирази. У деяких випадках залишає бажати кращого зміст та мовне оформлення програм телебачення.

Кожна дитина, що має відхилення в мовленнєвому розвитку, потребує ефективної та швидкісної реабілітації, що дозволяє їй подолати порушення розвитку, при цьому вона повинна впоратися зі своїми труднощами в максимально короткі терміни, щоб «наздогнати» в розвитку дітей, які не мають відхилень у розвитку мови. Це можливо лише за умови формування навколо кожної такої дитини єдиного профілактичного простору, підтримувати який покликані всі дорослі, що оточують її в повсякденному житті та впливають на її розвиток: фахівці дитячого садка, батьки, інші члени родини [13].

Дошкільний віковий період – це важливий етап у розвитку дитини, який створює фундамент для формування нових психічних

утворень, які будуть розвиватися в процесі її навчальної діяльності. У зв'язку з цим перед дошкільним освітнім закладом стоїть завдання раннього виявлення та своєчасного подолання відхилень у розвитку дошкільнят, оскільки багато проблем, пов'язаних з порушеннями мови в дошкільному віці, зберігаються у дітей і в більш старшому віці, що позначається на успішності та результатах шкільного навчання. Затримка мовного та сенсорного розвитку впливає на подальший хід розвитку дітей дошкільного віку та зумовлює вторинне недорозвинення таких вищих психічних функцій, як мислення, увага, пам'ять [14].

Все більше дітей у нашій країні має відхилення в мовленнєвому розвитку різної структури та ступені вираженості. Зазвичай у дітей з мовними порушеннями відзначаються проблеми в розвитку імпресивної та експресивної сторін мови, складника структури слова, фонематичних процесів та моторної сфери, особливості прийому і переробки інформації. Діти часто соромляться своєї мовної недосконалої, стають нервовими, дратівливими, нетовариськими, а це своєю чергою призводить до формування почуття неповноцінності, становлення важкого характеру [4].

Профілактика порушень мовного розвитку у дітей молодшого дошкільного віку є одним з важливих напрямів розвитку логопедичної допомоги та включає такі завдання:

- первинну профілактику, тобто запобігання мовним порушенням;
- вторинну профілактику, тобто запобігання переходу мовних розладів в хронічні форми, а також запобігання наслідкам мовної патології;
- третинну профілактику, тобто соціальну адаптацію осіб, які страждають мовною патологією [10].

Запобігання порушенням у мовному розвитку ґрунтується на заходах соціального, педагогічного та передусім психологічного попередження розладів психічних функцій, що відповідають за становлення мови.

У науковій літературі виникає поняття «фактор ризику», під яким маються на увазі різні умови зовнішньої сфери (біологічні та соціальні) та індивідуальної реактивності організму, які більшою чи меншою мірою сприяють розвитку тих чи інших патологічних станів [12].

Виклад основного матеріалу. Комплексний та системний підхід до вирішення проблем, пов'язаних з мовними порушеннями у молодших дошкільнят, є основою для взаємодії фахівців. Сучасний погляд на проблему допомоги дітям з важкими порушеннями мови, особливими потребами та обмеженими можливостями здоров'я та розвитку передбачає саме цілісний комплекс організації пси-

холого-педагогічної роботи усіма фахівцями міждисциплінарної взаємодії.

Йдеться про вибудовування стратегії індивідуальної психолого-педагогічної роботи з дітьми, які мають порушення мовлення, всіх фахівців в єдиному комунікативно-орієнтованому алгоритмі з використанням «середовищного» підходу.

Під середовищним підходом розуміється створення ланцюжка розвиваючих, комунікативно-пізнавальних середовищ, що сприяють пробудженню власної активності дитини та розширенню її соціально-адаптивних можливостей. Саме середовище розуміється як «система стійких просторово-часових емоційних та соціальних відносин, що задаються людьми з метою розгортання того чи іншого сенсу». Так, індивідуальні заняття з учителем-логопедом і з педагогом-психологом, а також заняття в підгрупах з соціальним педагогом і з усією групою в колі, так само як і інші види організованої діяльності в садку, – все це може розглядатися як «середовище відносин» для вирішення смислових життєвих завдань [5].

Пропонований досвід містить науково обґрунтований, систематизований, різноманітний матеріал, який дозволяє збагатити корекційно-розвиваючу діяльність, спрямовану на профілактику порушень мовного розвитку у взаємодії фахівців дошкільного навчального закладу.

Для виявлення дітей із затримкою мовного розвитку було обстежено 70 дітей у віці від 3 до 4 років, які мають в медичній карті висновок логопеда поліклініки «Затримка мовного розвитку». Діагноз «Затримка мовного розвитку» згідно з МКХ-10 передбачає: відставання мовного розвитку більш ніж на два епікризних періоди; прогресивне зменшення у міру дорослішання дитини.

Оскільки у великій кількості дітей молодшого дошкільного віку спостерігається порушення мовного розвитку, яке своєю чергою пов'язано з недорозвиненням пізнавальної та соціально-комунікативної сфери. Тому робота над педагогічним досвідом здійснювалася комплексно трьома фахівцями дитячого садка – логопедом, психологом та педагогом.

Робота з профілактики порушень мовного розвитку у дітей молодшого дошкільного віку за комплексної взаємодії фахівців дошкільного навчального закладу проводилась поетапно:

I етап – підготовчий (констатуючий). На цьому етапі ми досліджували особливості соціально-емоційного розвитку (відносини до дорослих), особливості імпресивної та експресивної мови, досліджувалися особливості пізнавального розвитку.

II етап – основний (формулюючий). На цьому етапі ми розробляли, комбінували та апробували корекційно-педагогічну програму,

спрямовану на формування соціально-комунікативного розвитку у дітей молодшого дошкільного віку за комплексної взаємодії фахівців дошкільного навчального закладу.

III етап – заключний (контрольний). На цьому етапі роботи ми проводили обробку та аналіз отриманих даних. Проводили оцінку ефективності та результативності виконаної форми роботи. Систематизували та узагальнювали результати дослідження.

Реалізація досвіду почалася з констатуючої діагностики на виявлення рівня сформованості соціально-комунікативного, пізнавального та мовного розвитку дітей молодшого дошкільного віку з порушенням мовлення. Для проведення діагностики виявлення мовного розвитку у молодших дошкільнят з порушенням мови використовували методика Р.Р. Орлянської [11]. Також були проаналізовані результати сприйняття та розуміння мови дорослих дітьми молодшого дошкільного віку на початковому етапі діагностики. Психологом представлені результати вивчення пізнавального розвитку та характеру предметно-практичної діяльності дітей молодшого дошкільного віку.

Результати констатуючої діагностики наочно представлені у таблиці 1 та на рисунку 1.

Таким чином, діти молодшого дошкільного віку із затримкою мовленнєвого розвитку показали низькі результати за всіма параметрами, які були спрямовані на дослідження їх відносин з дорослими, власне на мовленнєвий розвиток та пізнавальний розвиток і характер предметно-практичної діяльності.

Все це говорить про необхідність створення педагогічних умов для комплексної профілактики порушень соціально-комунікативного розвитку у дітей молодшого дошкільного віку.

Метою нашої корекційно-педагогічної програми є корекція недоліків та профілактика порушень мовного розвитку на подальших етапах, що передбачає послідовний розвиток функціонального базису для становлення психомоторних, пізнавальних та мовних функцій.

Вивчення початкового рівня (до корекційно-педагогічної роботи) мовного розвитку у молодших дошкільнят з порушенням мови показало, що більшість дошкільнят перебували на низькому рівні. Проміжні результати (під час корекційно-педагогічної роботи) показали, що більшість молодших дошкільнят з вадами мовлення знаходилися на низькому та середньому рівнях. На останньому етапі

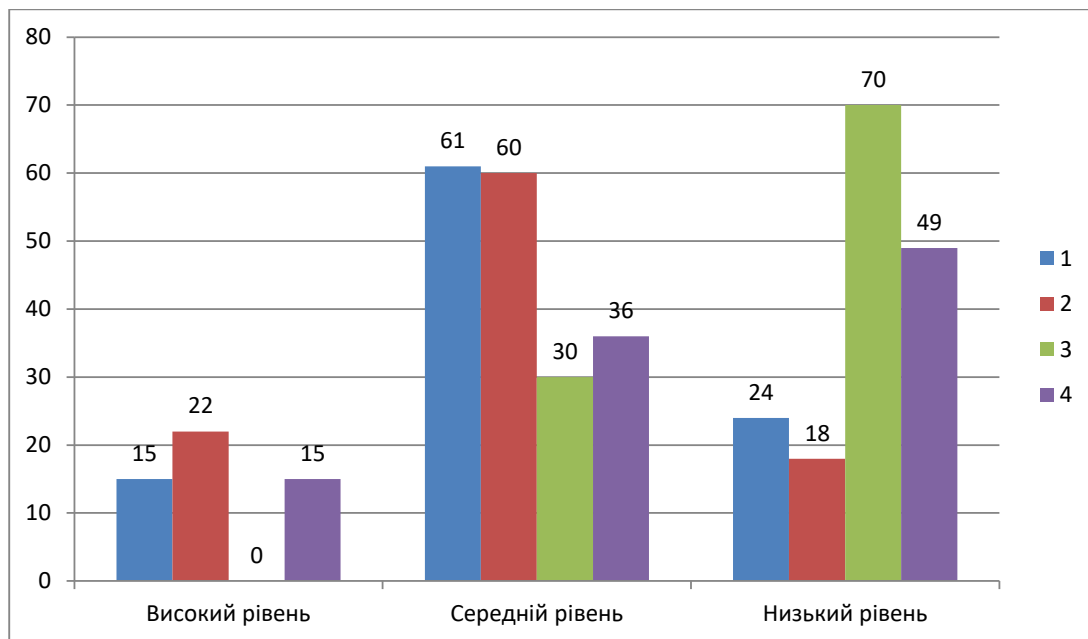

Рис. 1. Результати констатуючої діагностики, %

Таблиця 1

Результати констатуючої діагностики, %

		високий	середній	низький
1	відносини дітей до дорослих	15	61	24
2	сприйняття та розуміння мови дорослих	22	60	18
3	власний мовленнєвий розвиток	0	30	70
4	пізнавальний розвиток та характер предметно-практичної діяльності	15	36	49

Результати діагностики після проведення корекційно-педагогічної роботи, %

		високий	середній	низький
1	ставлення дітей до дорослих	61	24	15
2	сприйняття та розуміння мови дорослих	54	34	12
3	власний мовленнєвий розвиток	36	50	14
4	пізнавальний розвиток та характер предметно-практичної діяльності	35	36	29

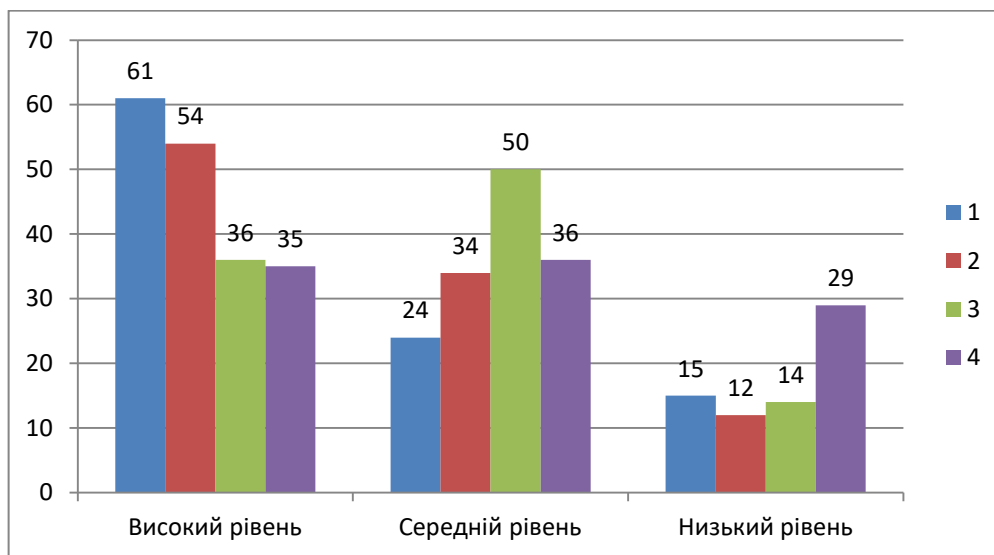

Рис. 2. Результати діагностики після проведення корекційно-педагогічної роботи, %

роботи (після проведення корекційно-педагогічної роботи) молодші дошкільнята з порушеннями знаходилися на середньому та високому рівнях мовного розвитку.

Результати діагностики після проведення корекційно-педагогічної роботи наочно представлені в таблиці 2 та на малюнку 2.

З результатів діагностики можна зробити висновок, що рівні пізнавального, соціально-комунікативного та мовного розвитку підвищилися. В результаті комплексного підходу до кінця навчального року у дітей молодшого дошкільного віку простежується позитивна динаміка стану мовного, соціально-комунікативного та пізнавального розвитку, але ці показники ще слід удосконалити.

Висновки з проведеного дослідження.

Таким чином, взаємодія фахівців дитячого садочка в корекційно-розвиваючій діяльності дозволяє зробити такі висновки:

- застосування корекційно-педагогічної програми досить успішно реалізується в поєднанні з основною загальноосвітньою програмою дошкільної освіти;

- застосування комплексного підходу якісно впливає на підвищення професійно-особистісного потенціалу, рівня кваліфікації та професіоналізму педагогічного складу

в ЗДО, реалізації індивідуальних можливостей, творчого потенціалу всіх учасників освітніх відносин.

Перспектива досвіду показала, що взаємодія вчителя-логопеда, педагога-психолога та соціального педагога сприяють розвитку мовлення у дітей молодшого дошкільного віку з порушеннями мовлення. Тому надалі у своїй роботі ми будемо спиратися на розроблену корекційно-педагогічну програму щодо профілактики розвитку мовлення за комплексної взаємодії фахівців дошкільного навчального закладу та продовжимо роботу з цієї теми в майбутньому.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Аванесян Р.Д. Программа первого года коррекционной работы с трехлетним детьми, имеющими системное недоразвитие речи / Р.Д. Аванесян, А.А. Румянцева, О.Б. Сизова. Санкт-Петербург : Литера, 2001. С. 4–13.

2. Баенская А.Р. Мы: общение и речь взрослого с ребенком: Книга для родителей [Текст] / А.Р. Баенская, Ю.А. Разенкова, И.А. Выродова. Москва : Полиграф сервис, 2002. 132 с.

3. Бойков Д.И. Учимся дружить. Развиваем навыки коммуникации у детей 5-7 лет: учебно-методическое пособие [Текст] / Д.И. Бойков, С. Бойкова. Москва : «КАРО», 2015. 120с.

4. Брызгунов И.П. Непоседливый ребенок, или все о гиперактивных детей [Текст] / И.П. Брызгунова, Е.В. Касаткина. Москва : Институт психотерапии, 2001. 225 С.
5. Ветрова В.В. Влияние прослушивания речи взрослых на вербальное развитие детей раннего возраста : автореф. канд. пед. наук. Москва, 2005. 24 с.
6. Волосовец Т.В. Состояние и перспективы развития системы ранней помощи детям в России. *Дефектология*. 2003. № 4. С. 4-7.
7. Винарская Е.Н. Раннее речевое развитие ребенка и проблемы дефектологии: Периодика раннего развития. Эмоциональные предпосылки освоения языка [Текст] / А.Н. Винарская. Москва : Просвещение, 2007. 159 с.
8. Кривовяз И.С. Психолого-педагогическое изучение детей младшего дошкольного возраста с недоразвитием речи и некоторые аспекты коррекционной работы с ними. *Дефектология*. 2005. № 6. С. 55–62.
9. Локтева Е. Формирование социально-коммуникативных навыков у детей старшего дошкольного возраста с задержкой психического развития : дис. канд. мед. наук / Е. В. Локтева. Москва : 2007. 21 с.
10. Матвеева Н.Н. Психологические условия изучения и коррекции задержки развития в раннем возрасте: дис. канд. псих.н аук / Н.Н. Матвеева. Москва : РГБ, 2003. 245 с.
11. Орлянская Р.Р. Педагогические условия развития речевой активности детей раннего возраста в домах ребенка диссертация : дис. канд.п ед.наук / Р.Р. Орлянская. Москва : РГБ, 2010. 194 с.
12. Разенкова Ю.А. Профилактика, раннее выявление и ранняя комплексная помощь детям с отклонениями в развитии: обще приоритетное направление в развитии [Текст] / Под ред. Н.М. Назаровой. Москва : Академия, 2004. 352 с.
13. Стребелева Е.А. Коррекционно-воспитательная работа с детьми раннего возраста, имеющими нарушения в развитии. *Дефектология*. 2006. № 4. С. 75–83.
14. Шереметьева Е.В. Предупреждение отклонений речевого развития у детей раннего возраста: дис. канд. пед. наук. Москва : РГБ, 2007. 288 с.
15. Швачкин Н.Х. Развитие речевых форм у младшего дошкольника. Москва : Просвещение, 2001. 102 с.